

Попри таке радикальне звуження завдання філософії, деякі дослідники, з огляду на апеляцію Л. Вітгенштайна до практики та звичаю, говорять про консервативний ухил його філософії (Nyíri, 1982, pp. 61–63; Gellner, 1985, pp. 172–173). З іншого боку, у зверненні до відповідальності людини за сенс мовних виразів можна вбачати соціально-критичну спрямованість (Crary, 2000, p. 141). Утім, такі спроби розгляду доробку Л. Вітгенштайна є радше намаганням записати його в ту чи іншу політичну команду, й не здатні змінити ані граматичний підсумок його філософії, ані те скромне місце в інтелектуальному житті, яке їй після цього відводиться. У цьому полягає виклик для філософії, адже в світі, де наука мусить демонструвати користь для розвитку тих чи інших суспільних інституцій, філософія, витлумачена в такому річищі, не здатна запропонувати жодних рецептів подолання реальних суспільних (а не філософських) проблем.

Бібліографія

Crary, A. (2000). Wittgenstein's philosophy in relation to political thought. In A. Crary, & R. Read (Eds.), *The new Wittgenstein* (pp. 118–145). Routledge.

Gellner, E. (1985). Concepts and community. In E. Gellner, *Relativism and Social Sciences* (pp. 167–186). Cambridge University Press.

Nyíri, K. (1982). Wittgenstein's later work in relation to conservatism. In B. McGuinness (Ed.), *Wittgenstein and his times* (pp. 44–68). The University of Chicago Press.

Wittgenstein, L. (2004). *Philosophical grammar* (R. Rhees, Ed., & A. Kenny, Trans.) Blackwell.

Wittgenstein, L. (2009). *Philosophical investigations* (4th ed., P. Hacker, J. Schulte, Eds., G. E. Anscombe, P. Hacker, & J. Schulte, Trans.) Wiley-Blackwell.

Щастя як нормативно-етична категорії

Михайло Дигун

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Розуміння щастя як нормативно-етичної категорії зазнавало трансформації протягом усієї історії західної етики. Античну концепцію щастя як цілі (τέλος) визначено в Арістотеля (2002, р. 39) як результат добродісного життя. Об'єктивна онтологія блага є характерною рисою античного підходу, на противагу модерному «психологічному повороту» в етиці.

Цей поворот простежується, зокрема, в етиці Джона Лока. Його поняття *uneasiness* («неспокій») як особливість бажання визначає благо через вплив на мотиви особи. Як засіб раціональної оцінки бажань Лок вводить поняття *suspension* («призупинення») їхнього задоволення, розмежовуючи «високі» та «низькі» задоволення (Locke, 1924, pp. 143–147). «Утвердження звичайного життя» як піднесення значущості земних справ сприяло формуванню локівської «точкової самості» — суб'єктоцентричного погляду на світ (Тейлор, 2005, сс. 230–232).

Подальша «психологізація» щастя змістила фокус із ціннісної нормативності на дослідження психічних процесів. Через «принцип задоволення» та «принцип реальності» Зигмунд Фройд окреслює лише механізми переспрямування та сублімації потягів, бажані в цивілізованому суспільстві. Щастя описується як успішна сублімація та наслідок часткового задоволення раніше притлумлюваних бажань (Фройд, 2021, с. 28).

Жиль Дельоз і Фелікс Гваттарі (1996, с. 53) трактують бажання як продуктивну силу, інтегровану в певну соціально-економічну систему. Капіталізм функціонує через вивільнення та перекодування «потоків бажання», їхню одночасну детериторізацію та територізацію владними структурами. «Шизофренія» як роздвоєність між вивільненням бажання та його повторним кодуванням діагностує межі етики, заснованої на задоволенні цих бажань без їхнього осмислення через «горизонт сенсу» в інтерсуб'єктивному вимірі.

Едгар Кабанас та Єва Іллуз розглядають *happiness studies* та позитивну психологію як форми управління людиною через емоції. Зокрема, концепція *mindfulness* як культивування позитивних емоцій часто є маскуванням структурних проблем неоліберальних суспільств (нерівності, втрати сенсу, невизначеності). Індивідуалізація відповідальності за щастя призводить до надмірної сконцентрованості на власному «Я» (*self-centredness*) та послаблення відчуття соціального (Cabanas & Illouz, 2019, pp. 67–68).

Перехід від телос-орієнтованого розуміння щастя до концепцій, орієнтованих на вольові чинники (мотивації, бажання), відбувся разом із поворотом до суб'єкта та його потреб в модерні. Балансування об'єктивної значущості як вираження спільного ціннісного горизонту та суб'єктивного добробуту — одне з важливих завдань сучасної етики щастя.

Бібліографія

- Арістотель. (2002). *Нікомахова етика* (В. Ставнюк, Пер. з давньогрец.). Аквілон-Плюс.
- Дельоз, Ж., & Гваттарі, Ф. (1996). *Капіталізм і шизофренія: Анти-Едін* (О. Шевченко, Пер.). Карме-Сінто.
- Тейлор, Ч. (2005). *Джерела себе. Творення новочасної ідентичності* (А. Васильченко, Пер.). Дух і Літера. (Оригінал опубліковано 1989 р.)
- Фройд, З. (2021). *Невпокій в культурі* (Ю. Прохасько, Пер.). Априорі. (Оригінал опубліковано 1930 р.)

Cabanas, E., & Illouz, E. (2019). *Manufacturing happy citizens: How the science and industry of happiness control our lives*. Polity Press.

Locke, J. (1924). *An essay concerning human understanding*. Oxford University Press. (Original work published 1690)

Форма форм Арістотеля як підхід до людської природи з погляду тези Протагора про людину як міру

Олександр Бондаренко

Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України

Проблема людської природи посідає центральне місце у філософській антропології. Втім, традиційне поняття природи людини як незмінної в часі сутності після виходу дарвінізму на історичну сцену зазнало досить гострої критики. У сучасній філософії біології стверджують навіть про наявність антиесенціального консенсусу (Kronfeldner, 2018, р. 57). Відповідно, виникає питання про порятунок природи людини або остаточну відмову від неї, якщо порятунок неможливий. Частково критикою природи людини можна пояснити й те, що багато авторів континентальної філософії XX ст. перейшли до використання поняття *la condition humaine* або умов існування людини (Сартр 2022, с. 57), в якому наголошується на зв'язку людини та світу й структур досвіду. Тому, з огляду на описану ситуацію навколо людської природи, що триває й донині, вартим уваги є завдання витлумачити цей концепт у такий спосіб, щоб уникнути дарвіністської критики та, загалом, врахувати наявний на сьогодні культурний контекст. Отже, для порятунку категорії людської природи, я пропоную звернутися до Протагора та Арістотеля й використати концепти універсальної міри та форми форм (далі — метаформа), основою яких є праці цих філософів, для пояснення природи людини.

З погляду тези Протагора про людину як міру, «*πάντων ὡν ἡμέτερον μέτρον ἐστὶν ἄνθρωπος*» (Laks & Most, 2016, pp. 42–43, далі — ТП, цитую лише першу частину фрагмента) або «всіх речей мірою є людина», взятої як дефініція за принципом найближчого роду та видової ознаки, найближчим родом людини може вважатися міра, а «всіх речей» — видовою ознакою. Виразивши останню одним словом, наприклад, «універсальний», врешті, отримуємо твердження, що, згідно з тезою Протагора, людина є універсальною мірою. Водночас універсальність людини як міри я пропоную пояснювати формою форм Арістотеля (Aristotle, 1907, р. 144). Таке пояснення впливає з того припущення, що бути мірою всіх речей — це в певному сенсі, а саме, формально бути всіма